

Julius Laasi mälestusi 1944. aasta sügisest

Kaja Kumer-Haukanõmm

Kapten Julius Laas (sündinud 7. veebruaril 1900 Karksis, surnud 14. aprillil 1959 Rootsis Filipstadis) pani mälestused 1944. aasta viimastel septembri, esimestel oktoobri päevadel Saaremaal toimunu kohta kirja Saksamaal Lübeckis põgenikelaagris 1945. aasta novembris. Julius Laas oli sõjaväelane, kes sai 1935. aastal kapteni auastme, 1936. aastal autasustas president Päts kapten Laasi Kotkaristi IV klassi teenetemärgiga. Kõigepealt töötas Julius Laas piirivalves Narvas ja Paldiskis, hiljem siirdus administratiivalale, olles Harju-Viru prefekt Tallinnas. Saksa okupatsiooni lõpus asus ta aga prefektiks Saare maakonda, mis jäi ka ühtlasi tema viimaseks ametikohaks Eestis. Mälestused pärinevad Rootsi Riigiarhiivist, täpsemalt Balti Arhiivist Julius Laasi laagrikaaslase Karl Liivola materjalide hulgast.

Alljärgnevate mälestuste puhul väärivad esiletoomist mitmed nüansid. Kõnesoleva aja kohta on tänaseks käibel vähe selliseid detailirohkeid mälestusi. Sageli leiab hilisemates põgenemist käsitlevates mälestustes ja intervjuudes vähe või mitte üldse kirjeldamist Eestist lahkumine. Seni võisime küll oletada, kuid me ei teadnud, kuidas nägid välja päevad 1944. aasta septembri lõpus, oktoobri alguses Saaremaal sakslaste taandumisel, vahetult enne venelaste jõudmist. Seega ajal, mil põgenemine Läände oli saavutanud oma kulminatsiooni. Oli teada fakt, et vahepeal ei tohtinud paadid Eesti rannast Rootsi minna, kuid ebaselgeks jäi, mis põhjustel ning millal see otsus muudeti. Mälestused annavad ilmekalt edasi, kui juhuslik ning õnneasi võis

paadile pääsemine ja Läände põgenemine olla. Siinkohal tuleb mainida, et Julius Laasi enda perekond lahkus 24. septembril 1944 „Helenaga” Rootsi, ent kapten Laas ise tööpostilt ei lahkunud ja sattus oktoobri alguses laevale, mis viis ta Saksamaale. Alles kaks aastat hiljem sai kapten kolida perekonna juurde Rootsi.

Teine nüanss, mis nende mälestuste väärtust tõstab, on seik, et need said paberile vaid aasta pärast toimunud sündmusi. See tähendab, et eeldus kronoloogia täpsuse, pisidetailide paikapidavuse kohta on õigustatud. Lisaks pole lool olnud aega ega võimalust aja jooksul muutuda, kohanduda.

Kaja Kumer-Haukanõmme uurimustööd Balti Arhiivis finantseeris DoRa ESF programm.



Kaja Kumer-Haukanõmm

(1975)

Lõpetanud Taru Ülikooli. Magister aastast 2005. Tartu Ülikooli Ajaloo ja arheoloogia instituudi doktorant ja Tartu Ülikooli Välis-Eesti uuringute keskuse teadur. Peamised uurimisvaldkonnad: Teise maailmasõja aegne eestlaste põgenemine Läände; Balti küsimus külma sõja alguses, väliseestlased.

Mälestusi ja läbielamusi Eestist lahkumise eelpäewil septembril – oktoobril 1944.

Saare prefektina ja ühtlasi viimase Oma-valitsuse ametnikuna Eesti vallutamisel punaarmee poolt 1944. a. sügisel võisin saada enamvähem täieliku ülevaate kurbmängust, mis tabas kaasmaalasi neil saatusel päevil, ühtlasi ka tähelepanekuid saada sakslaste brutaalsusest ja seda ka kibedasti omal nahal tunda.

Tallinna langemisega 22. sept. oli ilmselt selge, et järjekordne Eesti saatuse on nagu otsustatud. Juba samal päeval, eriti aga järgnevatel päevadel, saabusid Saaremaale tohutud põgenike voorid küll jala, hobustel, sõidu- ja veoautodel, niisama ka merd mööda. Kuressaare muutus nagu uppujate päästelaevaks. Sinna vooris ka suuri väeüksusi mandrilt, nõrдинud sõdurinägudega. Neid ei saanud kuidagi võrrelda nende saksa sõduritega, keda me nägime Eesti vallutamisel 1941. Sõjaväes oli lagunemise tundemärgid kõikjal märgata: terveid üksusi desarmeeriti ja paigutati tugeva valve all sadamas laevadele. Nende edaspidise saatuse üle ei tarvitsenud kadetseda. Riist toodi laevadel kohale uus diviis, samuti distsipliini lageda sõdurkon-naga. Nad vaid jõid, laaberdasid ringi, hoop-lesid ning kurameerisid. Nendele ei võidud mingit lootust panna.

22. sept. kutsus diviisiülem kindralleitnant Schirmer kohapealseid Eesti Omavalitsuse juhtivaid tegelasi; maavanemat, linnapead, Omakaitse Maleva ülemat, mind ja Kuressaares viibivat Riigikogu esimeest hr. O. Pukki oma juurde, kellele teatavaks tegi, et tema kui saarte komandant, on vastutav saarte, s. o. Muhu-, Hiiumaa- ja Saaremaa kaitsmise eest, ning ei loovuta neid saari kunagi venelastele, ent ometi mõni päev hiljem olid

venelased Muhus ning Hiiumaal! Ta nõudis, et iga omavalitsuse juhtiv ametnik jääks kohale ja täidaks täpselt tema ja kõigi saksa ametvõimude korraldusi ning oma kohustusi, mitte aga nii, nagu seda prefekt piirkonna komissari suhtes talitavat. Ta tegi ka teatavaks, et eestlaste evakuatsioon üksnes Sak-samaale kõne alla tuleb, ja tema ei tunnista mandril saksa võimude poolt antud lubadust – põgeneda sinna, kuhu keegi soovib. Hr. Pukki poolt ettetoodud vägagi põhjendatud ja kaalutletud argumentidel nõustus kindral viimaks, et alates tänasest kuni 1. okt. nemad, s. o. sõjaväevõimud ei tee tülüküsimust, kui põgenikud soovivad ka mujale siirduda. Jutt oli suunatud peaaesjalikult Rootsi põgenemisele, kuhu ka enamikus sooviti minna. Selleks otstarbeks ei antud aga ühtki Eesti laeva ega paati vabaks, mis olid saksa sõjaväe kasutuses või seisid nende kontrolli all. Samal päeval saabusid ka Kuressaare saksa S.D. komandörid Bergmann ja Sturm. Bergmann lasi mind enda poole kutsuda ja võttis minult ohvitseri ausõna, et ma ei põgeneks ning kohale jääksin kuni viimase võimaluseni. Palusin ka Bergmann'ilt sama ohvitseri ausõna, et kui see viimane võimalus on saabunud ja nemad ära sõidavad, võtaksid ka mind kaasa, vastas Bergmann lakooniliselt – „endastmõistetavalt“. Bergmann'i misjonitöö oli täiesti üleliigne, kuna olin ise juba kindlasti otsustanud kohale jääda ja seda oma kaastööliste ning sõpradele küllalt tootanud. Järgmisel päeval algas palavikuline evakuatsioonitöö, sest 24. sept, pidi Laimjalast väljuma mootorpurjek „Helene“, milline seal 3 aastat avaristina seisnud, ja peale võtma 300 inimest, peamiselt aga Mereasjanduse Peavalitsuse mehi ja nende perekondi. Hr. Pukk'il ja minul oli sellele laevale kontingent 50 isikule. Jaga-sime hr. Pukk'iga kontingendi kristlikult ja nii saatsin 24. sept, varahommikul veoautodel oma sugulasi, tuttavaid 25 ning Pukk'i omi 25 laevale. „Helene“ väljus aga laeva lekkimise tagajärjel 25. sept. hommikul ja juba 500 inimesega pardal.

24. sept, saatsin veel kohapealse saksa SD alljuhi Springer'i kaasabil Panga sadamast välja mootorpurjeka umbes 250 inimesega

pardal ning õhtu eel Leisi rannast mootorpurjeka umbes 150 inimesega. Nimetatud laevad siirdusid kõik Rootsi. Jõudsin Kuressaarde tagasi hilja õhtul, olles päevase saavutusega üsna rahul. Järgmisel varahommikul tegin katset hr. Pukk'iga ühendusse astuda, kuid seal selgus kurvastuseks, et viimane oli juba eelmisel päeval ära sõitnud. Hinge valdas tühjuse tunne. Olin nagu kõigist hüljatud, eriti veel siis, kui samal päeva kuulda sain, et ka maavanem ja omakaitse ülem olid silmapiirilt kadunud. Imelik ning mõistmatu oli tollal vastutavate isikute käitumine, sest kõik nad realiseerisid oma kavad suure saladuse katte all ja üksnes vist selleks, et oma nahka päästa, kuna tuhandete ning tuhandete kaasmaalaste saatus huvitas neid vähe. Veel samal päeval kuulsin, et ka Kuressaare eesti sadamakapten olla sadama piirkonnast ühe suure korraliku mootorpurjekaga ära sõitnud; kes sellega kaasa sõitsid, jäi teadmatuks. Senini oli ikka prefektuur kõigi eelpool nimetatute eesti kohapealsete juhtivate tegelaste keskuseks ja nõupidamise kohaks. Viimastel päevadel hoiti aga sellest eemale ning igaüks tegutses omaette. Seda asjaolu tuli tõsiselt kahetseda ja kahetseda just paljude ning väga paljude kaasmaalaste saatuse pärast.

Ka prefektuuri koosseisust olid paljud kadunud, küll minu teadmisel ja teadmata. See aeg oli tõsiselt närvide proovi aeg. Prefektuuri ametkonda tuli igapäev mandrilt saabunud politseiametnikega uuendada, sest asutusel tuli hing sees hoida ja tööd jätkata, kuna kindralilt ja linna komandandilt ning isegi piirkonna komissarilt tuli järjest uusi korraldusi täitmiseks, samuti ka evakuatsioonitöö pidi lakkamatult kestma. Kahjuks polnud aga mandri politseinikest suurt kasu, sest kõik nad kippusid ikka ära sõitma. Selleks üks näide: 23. sept., kui kontingendi jagamine „Helene“le toimus, tuli minu töötuppa politseinik T. Lõuna-Eestist 3 kulduuri ja 110 kuldrubla, et selle eest pääseda oma perekonnaga Rootsi. Soovitasin talle väärtesemed taskusse jätta, kuid samas määrasin ta pere „Helene“le tingimusel, et tema ise jääks mulle ajutiselt prefektuuri teenistusse. Lubatud, tehtud. Politseinik läks aga järgmi-

sel hommikul oma peret laevale saatma ning saadab tänapäevani!

24. sept. tundus, et evakuatsioonitöö edeneb libedasti, kuid seal tulid loodusjõud vahele. Juba järgmisel päeval algas torm, mis kestis vahetpidamata 1. oktoobrini. See ajavahemik osutus ka kõige drastilisemaks, kuna rannaelu oli täiesti soikus, kuigi rannad tulvil ootajaist. Paljud kaotasid närvid, paljud tegid katset – iga hinna eest merele välja sõita, vaatamata paadi suurusele ja sõidu kõlbulikkusele. Selle tagajärjel ka paljud ei jõudnud kunagi sihile ning nende laibad tulid laintega kaldale tagasi!

27. sept, kutsus mind linna komandant major Grusswitš enda juurde ja tegi teatavaks, et omakaitse ülem kpt. K. on keeluvastaselt oma lähemate ohvitseridega põgenenud, mispärast kindrali käsk olla – piir hermeetiliselt sulgeda ning ei ühtki ülemere minekut enam! See oli valus lops. Ilmselt tundus ka, et see oli provokatsiooniline samm, kuna sadamas Saksamaale minevad laevad ootasid asjatult „orje“. Piiri sulgemine andis ka oma tulemusi, sest juba järgmisel päeval algas sadamasse laevadele suur rahvatung, ei põrgatud tagasi ka reidil põlevale laevale asumast.

Komandandilt kindrali otsuse teatavaks saamisel läksin veel hilja õhtul Zollrat Schadewald'i juurde erakorterisse, keda ma tõsiselt usaldas ja kes osutas mulle juba varem suuremat sümpaatiat ja abivalmidust. Rääkisin talle omad mured ära ja palusin mõnda tema käsutuses olevat mootorpaati oma käsutusse. Ta kuulas mind rahulikult ära, siis korraga haaras mult ümbert kinni ning puhkes nutma ja nuttis kui süütu laps. Rahunemisel ta juhatas mulle 2 mootorpaati: ühe Mõntu sadamas, teise Kihelkonna sadama piirides, milliseid võiksin ja võisin kasutada. Prefektuuri mootorpaadile, mille ma fiktiivselt juba varem ühelt kalurilt ostsingi, andis samas väljasõiduloo Abruka saarele. Tä lõpetas meie südamliku lahkumise sõnadega: „ükski Jumal taevas näeb, millist ülekohtu ja traagikat üks väike sümpaatne rahvas peab läbi elama“. Ma ei kohanud teda enam kunagi. Ja kui see minust oleneks, annaksin talle tuleviku Eestis eluaegse pensjoni või vähemalt ühe korraliku lõuna „Du Nord'is“. Eeltoodust

nähtub, et leidis ka saksa ametnike seas veel inimesi, kes ei olnud rahvussotsialiku ideoloogia orjad.

28. sept. kellal 25. paigu tuli prefektuuri mu töötuppa üks vanapoolne sümpaatne härra sõnadega: „Mina Teid ei tunne, Teie vist mind ka mitte. Minu nimi on Oja. Olen Tallinnast „Ilmarise” direktor. Meid on 5 hinge ning tahame pääseda Rootsi, aidake!“ Tähendasin hr. Oja’le, et veel täna kella 16. paigu sõidab minu mootorpaat Tori sadamast välja ja otse Rootsi, kuid paadis on kahjuks ainult 3 vaba kohta. Nüüd valigu, kes soovib minna. Hr. Oja otsustas ajaviitmatult – sõidavad poeg, tütar ning mini, kuna tema abikaasaga jäävat mõnda teist võimalust ootama. Tunni aja pärast saatsingi mootorpaadi Tori sadamast 20 inimesega teele, nende seas ka eelpool tähendatud 3-Oja ning 3 prefektuuri ametnikku. Mootorpaadi Tori sadamast väljasaatmine oli omaette akrobaatia, kuna seal tuli läbistada 3 merevalve tõket. Sellest saadi aga siiski üle ja Zollrat Schadewald’i tunnistus aitas palju. Mootorpaat olla siiski raskeist tormivintsutustist hoolimata päralt jõudnud, kuid tagasi enam ei tulnud, nagu oli kokku lepitud. Torm vaibus 30. sept, ja ööl vastu 1. okt. Oli tulnud 8 paati Karala ja 1 paat Möldri randa. Sellest informeeriti mind öösel kell 12. Veel samal ööl pidin autoga kuskilt Leis’i kandist ühe mootorpaadi omaniku 2 sugulast Karala randa toimetama ja tasuks selle eest pidin saama 2 maksuvaba kohta mootorpaadile. Kuigi oma lubaduse täitsin, ei antud hiljem lubatud kohti. Veel 1. okt. oli meri üsna tugev ja lained rullusid randa vahutavate veekogudena. Oli ilus selge pühapäeva hommik, kui teistkordselt Karala randa jõudsin, ja kus üldpilt otse masendav oli. Rahvas lähemast külast tungib randa, neid takistatakse saksa sõjaväe patrullide poolt, neid otse pekstakse sakslaste poolt eemale, ka mind arreteeriti mu kaaslastega autost väljatulekul. Otsiti läbi ning võeti relvad ära. Pika rääkimise peale vabastati hiljem ja anti ka relvad tagasi. Tegin arreteerijale saksa feldveebli selgeks, et lastagu inimesed randa ja paatidega välja sõita, sest minul on saarte komandandi kindral Schirmer’i sellekohane suuline lubadus – lubada põgenikel

minna sinna, kuhu keegi soovib, ja kui ei usu, küsigu järele. Pidimegi juba koos Lümenda’le pataljoni staapi järelepärimisele sõitma, kuid õnneks läks sakslase auto rikki, ja kui olin tema auto ära parandanud ning 1000 rmk tema taskusse lasknud libiseda, muutus feldfeebel hoopis teiseks ja vaba pääs randadesse ning paatidesse oligi saavutatud. Tegin rahvale vaba merelepääsu teatavaks ja, siis läks tormijooksuks lahti. Algas niiõelda heitlus elu ja surmale. Mõne minutiga oli mootorpurjek, kuhu normaalselt 75 inimest ruumib, viimseni okupeeritud ja seal oli vähemalt 150 hinge peal. See oli vaid mürdosa sellest, kes randa pidid jääma. Need suunasin aga teistesse randadesse, kus teatavasti paadid varjul pidid olema. Hiljem kuulsin, et mootorpurjeka kapten, kes ilmselt minu sealoleku ajal purjus oli – mootorpurjekalt inimesed randa tagasi ajanud ettekäändel, et võtab peale ainult sõdureid, kuid oli juba paljudelt kulduurid ja raha sisse kasseerinud. Hiljem aga võtnud peale üksnes neid, kellel veel 100 rbl. kullas tasuda oli. See oli alles tüüpiline haikala, kes surmahastuses põgenejailt röövib nende viimased väärtesemed enese rikastamiseks. Kuuldavasti on sääraselt pea kõik mootorpaatide omanikud talitanud ja 100 kuldrubla isiku pealt sisse kasseerinud. Kõigi tunnete järgi pidid need tõesti südametunnistusega marodöörid olema, et õnnetute kaasmaalaste arvel üle öö rikastuda. Veel Karala rannas olles sain teada, et Möldri rannast samal päeval sõitnud mootorpaat põgenikega merele, kuid sakslastelt mootorpaadile tuli avatud, kusjuures 1 surma ja 1 haavata saanud. Mootorpaat sunnitud aga randuma. Ruttasin sündmuse kohale, kus mind ümbritseti saksa sõjaväelaste poolt nende seas ka üks hauptmann. Viimane oli vägagi libeda näoga, kuid kuratlikult kavala olemisega, mis pärast loobusin misjonitööst. Mootorpaadi juhiga sain aga rääkida, et kui vähegi võimalik, sõitvat öösel uuesti välja. Kuressaarde tagasi jõudnud, kuulsin, et venelased olla Orissaares ja Leisis. Sõitsin uuesti Möldri randa tagasi, kaasa võttes Saare haiglast haavatud eesti ltn. L. ning autojuht K., et koos nendega võimaluse korral ära sõita. Jõudsime randa kell 1 öösel. Rannas selgus aga, et vaja isiku pealt

100 kuldrubla. Minul aga ainult 5 ning puudus ka kulduur. Samal ajal ilmus sinna saksa sõjaväe patrull allohvitseri juhtimisel, viimane oli huvitatud minu isikust ja sõidu põhjustest. Kutsusin allohvitseri kõrvale ja palusin paadi väljasõidul mitte takistusi teha, ühtlasi andsin talle meelega rmk. 2500.–. Allohvitser võttis raha tänuga vastu ja soovitas paadil kohe välja sõita, kuna tunni aja pärast tulla patrulli vahetus, ja uued võivad takistusi teha. Mootorpaat polnud aga väljasõidu korras ja pool tundi hiljem tuli sama allohvitser 10 mehega tagasi, arreteerides mind, mu kaaslasti ning mootorpaadi juhi. Meid viidi käed ülestõtetuna lähemasse vahtkonna ruumi kui suuri kurjategijaid, otsiti põhjalikult läbi ja kutsuti kohale kompanii ülem. Komp. ülem viis mind enesega oma asukohta, kuna mu kaaslased jäid maha. Hommikul viidi aga mind ja mu kaaslasti koos Kuressaare linna komandandi juurde – saadetuna allohvitserist, kes meid arreteeris. Komandant kuulas mind ühe saksa hauptmanni vormi kandva ja perfektselt eesti keelt valdava tõlgi kaudu üle, kusjuures esitatud küsimused olid:

kellelt olen altkäemaksuna antud raha rmk. 2500.- saanud ja mis eesmärgil see makstud?

millega mina kui ohvitser seletan altkäemaksu maksmist vahtkonnaülemale allohvitserile selleks, et kuritegu sooritada?

kellelt saadud bensiiniga olen autol sõitnud sooritanud?

Ettepanud küsimused olid enesest vägagi tülikad, õigust rääkida polnud mõtet ja seepärast tuli valetada – ja valetada, kuidas aju üksnes lubas. Möödunud uneta ja elamusrikas öö andis aega ka eht vale välja mõtlemiseks ning mu vastused olid:

Allohvitserile makstud raha oli saadud Eesti Riigikogu esimehelt hr. Pukkilt, keda komandant ka väga hästi tunneb.

Raha oli viimaselt saadud ülesandega, seda maksta neile saksa sõjaväe esindajaile, kes soodustavad eestlaste evakuatsiooni edasimaksmiseks selle väeosa kaudu Saksa Punasele Ristile. (Samal ajal käis ka korjandus sõjaväes üksuste kaudu Saksa Punase Ristile).

Evakuatsiooni läbiviimiseks oli üks vaat bensiini samalt hr. Pukkilt saadud.

Olin teadlik, et hr. Pukk oli juba lahkunud ja tema arvel valetamine seega lubatud.

Komandant tähendas mu vastustele ironiseerivalt, et olla vana mees ja elus palju valesid kuulnud, kuid sarnast ilusat valet mitte iialgi. Ta esitas mulle veel küsimuse, miks pole ma seda raha temale maksnud, kuna igapäev puutusime kokku – ja seda tegin rannas ja veel allohvitserile. Vastasin võrdlemisi ülbelt, et temale ei saanud maksta, kuna temal puuduvad eestlaste evakuatsiooni alal teened. Komandant näiliselt ägestus mu vastuse üle ja lubas minu asja kohe kindralile ette kanda, mind aga saatis hauptmanni – tõlgi saatel vanglasse, ärasaatmisel tähendades, et minu päevad on nagu juba loetud. Vanglasse, mis asus prefektuuri kõrval, paigutati mind üksikusse kongi, mis äärmiselt räpane ja lutikaid täis. Istusin nari serval ja silmasin seinale pliatsiga kirjutatud pühendust: “Lahkunud sellest kongist mahalaskmisele Saksa sõjakohtu otsuse põhjal kui põgenik Rootsi. I. Laar, kpt. 02.10.1944.” Ei tahtnud uskuda oma silmi, leides, et keegi oli juba jõudnud mu saatuse seinale kirjutada. Hilisemal silmitsemisel leidis vaid vahe ühes nime lõpptähes – oli imelik kokkusattumine nimes. Minu kõrval kongis viibis Saaremaa omakaitse ltn. S. Saksa sõjakohtu otsuse põhjal surma mõistetud kui põgenik Rootsi. Tä ootas kärsitult kohtuotsuse täideviimist. Sama päeva õhtul peale venelaste poolt Roomassaare sadama peale sooritatud õhurünnaku avati kongi uks ja vahis sõdur kutsus mind endaga ühes. Mind asetati vangla ees seisvasse sõiduautosse ja sõit algas ühe saksa ohvitseri saatel. Auto peatus diviisi staabi ees. Mind juhutati diviisi staabi ülema oberstltn. kabinetti, olin seal juba varem mitu korda käinud. Oberstltn. teatas, et minu kohta on Saksa sõjakohus juba otsuse langetanud, ja ma võin arvata, milline see otsus on – ning palus mind avaldada mu viimased soovid enne kohtuotsuse täideviimist. Näis asjata olevat igasugune armupalumine või halitsemine. Seepärast teatasin järgmist: Palusin end 3 kuud tagasi paigutada Tallinnast Kuressaarde senisele ametikohale selle teadmise ja eeldu-

sega, et varsti on Eesti saatus otsustatud, ja ma lootsin oma ameti kaudu siin päästa vähemalt 25 kaasmaalast bolševistlikust tagakiusamisest või mõrvamisest. Kuid mul on õnn osaks saanud oma ametkonna kaudu registreerida ja saata nädala aja jooksul Saksamaale 7000 inimest ja kusagile mujale ligi 2000. Arvan, et olen oma ülesande ja kohused rahvuskaaslaste vastu täitnud küllalt rahuldavalt ja mul ei ole enam midagi paluda. Samal ajal astus tuppä kindralltn. Schrimmer, kellele oberstltn. mu sõnad edasi andis, mispeale viimane tähendas, et võtab kohtuotsuse revideerimisele. Jutt lõppes ja mind saadeti vanglasse tagasi. Õö möödus – ja juba järjekordselt kolmas magamata ning hommikul viidi mind vanglast prefektuuri, kus ootasid Bergmann, Sturm ja kolonel Sinka. Bergmann andis mulle 2 tundi aega likvideerida prefektuur ja olla sadamas laeval. Minu sumadanis, mis vahistamisel koos autoga ära võeti, oli tehtud võrdlemisi puhas töö, olid läinud kõige liha teed kallihinnaline kolmeraudne jahipüss, 2 revolvrir, napsupudel, 200 paberossi ja saksa-eesti sõnaraamat. Selle vastu oli nähtavasti huvi tunnud Bergman ja Ko. Väärtuslik Zeiss binokkel rekvireeriti minult linnakomandandi poolt saksa sõjaväe kasuks vanglasse paigutamisel.

Prefektuur oli inimestest tühi, oli lõppenud ka registreerimine, üksikud inimvarjud peale sõjaväelaste liikusid linna tänavatel. Oli sääranne tunne, nagu läheneks linnale või oli seda juba tabanud midagi kohutavat. Sammusin sadama poole raske südamega, kuna oli tunne, nagu tallaksid mu jalad viimast korda kodumaa mulda. Laev väljus sadamast öösel saadetuna mitmest teisest laevast. Nende seas ka „Nordstern”. Jõudsimme Windavi’sse järgmise päeva õhtul. Järgmisel hommikul läksin linna ajalehte ostma ja sadamasse tagasi tulekul selgus, et mu laev „Nautic” oli reidile välja sõitnud ja selle asemele kai äärde asunud sõsarlaev „Nordstern”. Paljud tuttavad „Nordstern’il” soovitasid mul selle laevaga sõita, olla luksuslikum ja pealegi puuduvat „bridge 4”. Vaistlik eelaimdus ütles aga ei. Püüdsin iga hinna eest oma „Nautic’ule” pääseda. See mul õnnestuski viimaks Läti sadamakapteni kaudu, kes mind oma puksiirilaevaga sinna toimetas. Öösel vastu

6. okt. läks teekond Windavist Gotenhafen’i suunas – „Nordstern” ees, „Nautic” järel, saadetuna aeglase käiguga vanast saatelaevast. Hommikul kella 10 paigu kostis laeva ruumidesse merelt tugev plahvatus. Ruttasin tekile, kus avanes kurb pilt: „Nordstern” oli pooleks murdunud, ahtr ja vöör veel pealvee. Selleks kulus aega vaevalt paar minutit. Selgus, et vene allveelaev oli torpedeerinud kõiki kolme laeva korraga, kusjuures „Nordstern” saanud tabamuse otse keskele, „Nautic’ust” möödunud torpede umbes 5 m kauguselt ahtrist, samuti pole saanud ka saatelaev tabamust. Saatelaev eemaldus „Nautic’ust”. Ta jälitas kobina peale neetud allveelaeva, jättes meid relvastuseta laevaga saatuse hooleks. „Nordstern’iga” leidis märja haua umbes 350 kaasmaalast, nende seas vandeadvokaat Joans koos perekonnaga ja prof. Livländer Tallinnast. Päästetuid oli „Nautic’ule” umbes 50 eestlast ümber. Nende seas ka eelpool nimetatud dir. Oja oma abikaasaga. Sarnast abitut ja lootusetud olukorda, nagu see oli uppujate päästmise ajal „Nautic’ul” pole vist laevas olejatest varem keegi üle elanud. Oli oodata uut rünnakut allveelaevade või lennukite poolt. Olles viimase vee peal olija oma pardale võtnud, võttis „Nautic” suuna Gotenhafeni peale, sõites täie kiirusega ja sik-sak kursiga, et sellega saavutada allveelaeva rünnakul vähemaid tabamuse võimalusi. Kui olime õhtul Gotenhafeni jõudnud, tähendas sümpaatne laevakapten, et ka temal polnud enam lootust pääsemisele. Ta sõitis järgmisel hommikul Windavi tagasi, enne ärasõitu jätsime teda aga mehise eesti kolmekordse elaguhüüdega jumalaga, ta oli liigutatud ja tal olid pisarad silmis.

Nii saabusime „töötatud maale” – maale, kuhu vist erandita kõik kaasmaalased vastumeelselt olid sunnitud tulema, ja kus ootasid ees pettumuste ja ebameeldivuste seeriad.

Julius Laas, kapten
Lübeckis, novembril 1945.

Balti Arhiiv Rootsi Riigiarhiivis, Karl Liivola, kartong 6.